

DÜNDEN BUGÜNE BAĞCILAR'IN 30. YILI



BAĞCILAR'IN
30
YIL

Referans için:

Yılmaz, C. (2023)
«Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine
İşgücü Göçü ve Geri Dönüşlerin
Bağcılar Üzerine Etkileri», *Dünden
Bugüne Bağcılar'ın 30 Yılı*, Bağcılar
Belediyesi Yayını, İstanbul, ss.113-131.
ISBN: 978-605-9478-34-2.

DÜNDEN BUGÜNE BAĞCILAR'IN 30. YILI

ISBN: 978-605-9478-34-2
İstanbul, 2023

Bağcılar Belediyesi Adına Sahibi
Abdullah Özdemir / Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Koordinatörü
Mehmet Şirin / Bağcılar Belediye Başkan Yardımcısı

Proje Yürütücüsü
Halil İbrahim Şan / Bağcılar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Proje Yayın Kurulu
Mehmet Şirin
Ekrem Kızıldaş
Halil İbrahim Şan

Editörler
Nursel Manav
Şefik Memiş
Arif Kolay

Yapım Koordinatörü
Orhan Memiş

Görsel Yönetmen
Murat Arslan

Baskı
Rumi Matbaa
Telefon: +90 212 612 71 72
Matbaa Sertifika No: 51196

Yapım
monad
Telefon: +90 216 557 82 87
www.monadfilm.com / mail@monadfilm.com



Bağcılar Belediyesi
Güneşli Mah. Kirazlı Cad. No: 1 Bağcılar 34200 İstanbul
Telefon: +90 212 410 06 00

Bu kitabın tüm yayın hakları Bağcılar Belediyesi'ne aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz basılamaz ve çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANI Abdullah ÖZDEMİR , BAĞCILAR'IN 30. YILI	8
ÖNSÖZ	12
BAĞCILAR ÜZERİNE	
<i>Recep BOZDOĞAN</i> , BAĞCILAR ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BAĞCILAR	17
<i>Murat GÜL</i> , MİMARİ VE ŞEHİR	19
<i>Mustafa İLICALI</i> , ULAŞIM EKSENİNDE BAĞCILAR	23
<i>Yusuf ADIGÜZEL</i> , GÖÇ, ŞEHİR VE GELECEK ÜÇGENİNDE BAĞCILAR	25
TARİH, DEMOGRAFİ VE EĞİTİM	
<i>Temel ÖZTÜRK</i> , BAĞCILAR'DA BİR SULTAN CAMİİ: GENÇ OSMAN CAMİSİNİN TARİHİ ARKA PLANI	31
<i>Rifat GÜNALAN</i> , OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL VAKIF SULARI BAĞLAMINDA BAĞCILAR ve ÇEVRESİNİN ÖNEMİ	47
<i>Arif KOLAY</i> , NÜFUS KAYITLARINA GÖRE XIX. YÜZYILDA BAĞCILAR'DAKİ ÇİFTLİKLER	67
<i>Taner BİLGİN</i> , OSMANLI DEVLETİNDE KALFAKÖY VAKASI	87
<i>Şakir TURAN</i> , BAĞCILAR'IN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRİŞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	101
<i>Cevdet YILMAZ</i> , TÜRKİYE'DEN BATI AVRUPA ÜLKELERİNE İŞGÜCÜ GÖÇÜ VE GERİ DÖNÜŞLERİN BAĞCILAR ÜZERİNE ETKİLERİ	113

TÜRKİYE'DEN BATI AVRUPA ÜLKELERİNE İŞGÜCÜ GÖÇÜ VE GERİ DÖNÜŞLERİN BAĞCILAR ÜZERİNE ETKİLERİ

Cevdet YILMAZ¹

Türkiye'de kırdan kente göç süreci 1950'lerde başlamış, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirler bu göçten olumlu ve olumsuz yönde etkilenmişlerdir. İlgöçlerde birinci hedef olan İstanbul kırdan gelenlerin hepsini istihdam edemeyince 1960'lardan itibaren yurtdışına göçler başlamış, önce İstanbul'dakiler, sonrasında da onların kırsal kesimdeki yakınları bu göç kervanına katılmışlardır (Abadan ve Kemiksiz, 1986). Belli bir kazanç düzeyine ulaştıktan sonra dönmeyi düşünen gurbetçiler, kazandıkları paralarla önce çikış yaptıkları yörelerde ev sahibi olmak istemişler, göç süreci uzayıp kesin dönüşler ertelendikçe de gelecekle ilgili planlarında değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır.

1960'ların sonlarına doğru önce Köy Kalkınma Kooperatifleri ve ardından 1970'lerdeki İşçi Şirketleri hareketinin başarısızlıkla sonuçlanması, devamında yüksek enflasyonist ortamdan kaynaklanan sebeplerle, diğer birçok yatırım tercihleri başarısızlıkla sonuçlanan gurbetçilerimizin emeklerinin karşılığı olan birikimleri büyük ölçüde zayı olmuştur (Yılmaz 1995). Bu gelişmeler üzerine özellikle 1980'lerden itibaren son çare olarak Türkiye'ye döndüklerinde geçimlerini sağlayacak en güvenli araç olarak büyük şehirlerde kira geliri getirecek gayrimenkul sahipliğine yönelmişlerdir (Yılmaz 1995). İstanbul'un gelişmekte olan diğer birçok ilçesi gibi, Bağcılar da bu hareketlerden etkilenmiş, gurbetçilerin gerek bizzat kendileri, gerekse yapsatçılar vasıtasıyla edindikleri konut yatırımları Bağcılar'ın bugünkü görünümü almasında etkin rol oynamıştır.

Gurbetçiler yurtdışında kazandıkları paralarla, bir kısmı Bağcılar'da olmak üzere binlerce apartman yapmışlar, bir dairesini gelişt-gidişlerinde kullanmak üzere kendileri için ayırırken diğerlerini kiraya vererek Bağcılar'ı barınma anlamında çekici hale getirmişlerdir (Yılmaz 1995). Kiracılar tanımadıkları yabancılar olabildiği gibi, kendi köyü veya kasabasından arabası ya da bir hemşehrisi olmuş, bu yolla bir yandan kırdan yeni gelenlerin şehre uyumu kolaylaştırırken diğer yandan belli semtlerde geniş hemşehri kitleleri ortaya çıkarmıştır (Yılmaz 1992). Bu arada kesin dönüş yapmış olan bir kısım vatandaşlarımız da binalarının alt katlarında çeşitli işyerleri açarak Bağcılar ekonomisine az da olsa katkıda bulunmuşlardır.

¹ Prof. Dr., 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Samsun. cyilmaz@omu.edu.tr

Bu araştırmanın birinci kısmında öncelikle Batı Avrupa ülkelerindeki işçilerimizin bir süreci ve bu süreçte yaşananlar ele alınmıştır. İkinci ve son kısımda ise yurtdışına işgücü göçü sürecinin Bağcılar'a etkisi üzerinde durulmuş, bugünkü Bağcılar'ın ortaya çıkmasında ve kısa zamanda büyük bir nüfus kitlesine ulaşarak gelişip kalkınmasında yurtdışına işgücü göçünün etkileri örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin tasarruf ve yatırım tercihlerinin zamana ve mekâna bağlı olarak gelişim ve değişimi

Türkiye'den Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru 1960'lı yıllarda başlayan işgücü göçünün üzerinden 60 yıllık bir zaman geçmiştir. Bu 60 yıllık süreçte işgücü göçü geçici olmaktan çıkarak kalıcı hale gelmiş, bu harekete katılanların tasarruf ve yatırım tercihleri de zamana ve mekâna bağlı olarak sürekli değişim göstermiştir. Bu süreçte karşılaşılan siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla ilgili olarak binlerce çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır. Oldukça zengin görünen bu göç literatüründe en az değinilen konulardan biri de göçün coğrafi boyutları, yani mekâna yansıyan özellikleridir. Bu araştırmada dışgöçün sosyal ve ekonomik etkileri, tarihi geçmişi ve siyasî özellikleri, uyum ve asimilasyon sorunları gibi başka araştırmacılar tarafından daha önce ele alınan konulara girilmemiş, esas olarak coğrafi bakış açısıyla göç süreci ve onun mekâna yansıyan özellikleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmada yurtdışına işgücü göçünün bugünkü Bağcılar'ın ortaya çıkmasındaki katkısının ne olduğu hususu sorgulanmış, Bağcılar'da ikamet eden Sinoplular ve onların yurtdışı bağlantıları üzerinden örneklerle yapılmıştır. Sinop'tan yurtdışına giden, yurtdışındaki tasarrufları ile Bağcılar'da ev ve işyeri sahibi olan bu kişilerin verdikleri bilgiler değerlendirilmiş, bugünkü Bağcılar'ın oluşmasında yurtdışı göç sürecinin etkileri söz konusu örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada yurtdışına işgücü göçü süreci; ekonomik, sosyal ve siyasî olaylar ile bunların cereyan ettikleri tarihler göz önünde bulundurularak 4 döneme ayrılmış, her dönem kendi içindeki gelişmelere göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bunlar sırasıyla; 1961 - 1973 arası, 1974 - 1980 arası, 1981 - 1990 arası ve son olarak 1991'den günümüze kadar geçen süreçtir (Yılmaz 2010).

1961-1973 arası dönem

Göçü doğuran sebepler ve göçün başlangıcı: Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine işgücü göçü 31.10.1961 tarihinde Almanya ile Türkiye arasında yapılan işgücü anlaşması ile resmîyet ve hız kazanmıştır. Daha sonra Türkiye bu anlaşmanın benzerlerini 1964'te Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1967'de de Fransa ile imzalamıştır. 1961'de 6.800 olan giden işçi sayısı, 1965'de 152.800, 1970'te 469.200 ve 1975'te de 775.000 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde Türkler yurtdışına; iş ve işçi Bulma Kurumu vasıtasıyla, öncü giden-

lerin (zamanla Almanya'daki işverenlerin de teşvikiyle) kırsal kesimdeki yakınlarını "istik kâğıdı" ile yanlarına almalarıyla ve "Köy Kalkınma Kooperatifleri" yoluyla gitmişlerdir. Batı Avrupa ülkelerinde çalışmaya başlayan işçilerimiz bu dönemde; fabrikaların hayimlerinde (Alm. Heim) kalmışlar ve Türkiye'ye gelişi-gidişlerde ulaşım aracı olarak treni kullanmışlardır. Böylece konaklama ve yol giderlerinden kaynaklanan maliyetleri en aza indirmişler, buna karşılık azami tasarrufa önem vermişlerdir.

Tasarrufların sarf yerleri ve ilk yatırımlara bakıldığında; (yurtdışına çıkışta esas faktör kırdaki sürdürülen ekonomik faaliyetler için "ek gelir" ihtiyacı olduğundan) yurtdışında kazanılan paranın büyük kısmı yatırıma dönüşmeden doğrudan tüketime gitmiştir. Bunun dışında Biriken borçlar ödenmiştir. Köyde kalan yakınları ve aile büyükleri rahat etsin diye. Verimli tarlalar satın alınmış, bir çift öküz ya da bir traktör desteği sağlanmış. Bakkal ve kahvehane açmak gibi küçük girişimlerde bulunulmuştur. Evler tamir edilmiş, kardeşler evlendirilmiştir.

1974-1980 arası dönem

Göç süreci; bu dönemde göçler aile birleşmeleri ve yasadışı yollardan gerçekleşmiştir. Şöyle ki; bu dönemde resmen işçi alımı durdurulmakla birlikte yeni bir yasal düzenleme ile aile birleşmelerinin yolu açılmış, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine "ailelerin göçü" başlamıştır. O zamana kadar yurtdışında bekâr yaşayan işçilerimizin bir kısmı yakın bir zamanda geri döneceği düşüncesiyle ailelerini yanlarına almayarak (yıllar süren) parçalanmış aileler probleminde zemin hazırlarken, büyük kısmı bu imkândan yararlanarak eş ve çocuklarını yanlarına almışlardır. Yine bu yıllarda (daha önce yurtdışına gidip işçi olmuş eş, dost ve akrabasına güvenerek) gerek turist pasaportuyla gerekse yasadışı yollardan sınırı geçerek Batı Avrupa ülkelerine gidişler yine bu dönemde artarak devam etmiştir.

Aile birleşmeleriyle birlikte hayimlerden çıkış, kiralık evlere geçiş ve gettolaşma; 1970'li yıllar boyunca ailelerin birleşmesi sonucu o zamana kadar kalınan bekâr odalarından (hayimlerden) çıkılmış, kiralık evlere geçilmiştir. Başlangıçta gerek ev sahibi toplumun önyargısı, gerekse Türk işçilerinin daha az kira vermek istemesi gibi nedenlerle göçmenlerin yoğun olduğu semtlerde düşük kiralı eski evlere çıkmışlardır. Bir gün mutlaka kesin dönüş yapılacağı, fakat bunun ne zaman olacağı bilinmediği için tuvaleti, banyosu ortak olan ve her bir odasında bir ailenin yaşadığı evler (sırf kiralari ucuz olduğu için) o tarihlerde en çok tercih edilen yerler olmuştur. Bu durum zamanla, Berlin - Kruzberg'de olduğu gibi, gettolaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tür bir gelişmeyi asimilasyon ve entegrasyon politikalarına aykırı gören Almanya, sonraki yıllarda kiralık ev bulma kurumu (Wohnungsamt) aracılığıyla hemen hemen bütün şehirlere göçmenlerin kentlerin çeşitli yerlerinde dağınık yaşamalarını sağlayıcı tedbirler almıştır.

işçi şirketleri hareketi; yurtdışındaki işçilerin 1970'li yıllardaki en önemli teşebbüslerinden biri işçi şirketleri girişimleridir. Petrol krizinin ardından Batı Avrupa ekonomilerinde görülen durgunluk ve buna bağlı olarak işçilerimiz arasında her an geri gönderilme korkusunun oluşması bu hareketin doğmasında etkili olmuştur. Böylece işçi şirketleri girişimleri sayesinde kırsal kesimde fabrikalar kurulacak, yurtdışındaki işçilerin finans se ettiği bu tesislerde, yine yurtdışındaki işçilerin kırsal kesimdeki yakınları çalışacak böylece bu kişilerin yurtdışındakilere bağımlılıkları da ortadan kalkacaktır. Şayet yurtdışındakiler geri gönderilirse, ya da kendileri gönüllü olarak bir gün memleketlerine dönerlerse işleri de hazır olmuş olacaktır. Bütün bu düşüncelerle Anadolu'nun memleketlerine kesimlerinde 1000'in üzerinde işçi şirketi kurulmuş, yurtdışındaki işçilerin tasarruflarının önemli bir kısmı bu şirketlere aktırılmıştır. Bunlardan çok azı (tespit edilen rakamlara göre 223 tanesi) el değiştirerek veya çoğunluk hisseleri yerli şirket ya da işadamlarının eline geçerek varlıklarını sürdürübilmişler, gerisi ise; kuruluş, işletme ve üretim safhalarında karşılaştıkları çeşitli sorunlar yüzünden yok olup gitmiştir (Yılmaz 1993).

Konut inşaatları ve gayrimenkulle ilgili yatırımları; 1970'li yılların özellikle ikinci yarısı kırsal kesime yönelik konut inşaatlarının başladığı yıllardır. Bu dönemde bir kısım vatandaşlarımız eski baba evlerini tamir ettirmişler, bunlara eklentiler yaptırmışlardır. Bir kısmı ise eski evlerini yurtdışına gitme imkânı bulamamış köyde kalan kardeşlerine bırakarak eski evlerin yanlarına yeni evler inşa etmişlerdir. Yeni inşa edilen bu konutlar buldukları yörelerin klasik mimarisinden farklı özelliklere sahip olup, klozet vb. yurtdışında edinilen alışkanlıklara yönelik unsurlar içerdiği görülmüştür. Bazıları ise konutlarını köyün içine değil köyün kasabaya bağlayan yol boylarına ya da devlet karayolunun kenarlarına inşa etmişlerdir.

1981-1990 arası dönem

Bu dönemde göç süreci daha çok iltica, evlilik ve (daha önce Türkiye'ye kesin dönüş yapanların yaşadıkları) pişmanlık nedeniyle yeniden geriye göç şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde 12 Eylül Askerî Darbesinin etkisinden kurtulmak için, ya da siyasi olaylara karışmadıkları halde askeri yönetimi bahane ederek Batı Avrupa ülkelerine iltica yoluyla göç önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunun dışında evlilikler ve aile birleşmeleri yoluyla da göç devam etmiştir. Bu dönemin bir başka özelliği de Almanya'nın geri dönüş teşvik priminin de etkisi ile 1983 - 1985 arasında sayıları 585.000'i bulan miktarda Türkiye'ye kesin dönüş yaşanmıştır. Bunların önemli bir kısmı sonraki yıllarda pişman olmaları sonucu yeniden Avrupa'ya dönmek istemişler, bunlardan da çok azı bu isteklerini gerçekleştirebilmiştir. Bu yolla dönebilen dönmüş, dönmeyenler ise yurtdışında bıraktıkları yakınları ile kız alışverişi yaparak evlilik yolu ile göçü teşvik etmişlerdir (Yılmaz 2009).

Bu dönemde başlıca yatırım tercihleri; kesin dönüş yapanların Türkiye'de boş durmamak için gelirken yanlarında otobüs, minibüs, kamyon getirmeleri, köy yerine kasaba ve şehirlere ev yapmaları, büyük şehirlerden ev, arsa, dükkân, taksi plakası, dolmuş, hatta

gibi gelir getirici unsurlara yönelmeleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde Avrupa'dan uçakla gelip aynı gün İstanbul veya Ankara'dan otobüslerle memleketlerine giden işçilerin mekânla ilgili algılamaları farklı olmuş, onlar yatırımlarını köylerine ya da idarî ve ekonomik açıdan bağımlı oldukları kasaba veya ilçe merkezlerine yapmışlardır. Gelişmiş şehirlerde İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde (daha önce bu şehirlere göç etmiş) akrabalarının yanlarına uğrayanlar ve oralarda bir iki gün geçirenler ise bu akrabalarının da telkinleri ile şehirde arsa veya daire bakmışlar, akrabalarının yardımı ve onların destekleri ile gayrimenkul alanındaki ilk girişimlerini yapmışlardır. Sonraki yıllarda bu arsalarla apartmanlar yapılmış bunlar daire daire kiraya verilerek hem ek gelir sağlanmış, hem kırdan gelen yakınlarının bedava ya da çok ucuza oturdukları yerler olmuştur. Hatta bu konutlar Türkiye'de büyük şehirlerde kentsel konut açığının kapatılmasında büyük rol oynadığı gibi, yine büyük kentlerde kırdan kente göç ve kentlerdeki yetersiz konut üretiminin etkisi ile ortaya çıkan gecekondulaşmayı önlemede ve kiralara belli seviyelerde kalmasında etkin rol oynamıştır. Diğer bir kısım vatandaşlarımız da yine bu dönemde paralarını yatırım vaadi ile bankerlere ve tefecilere kaptırmışlardır.

1991-2000 arası dönem

Göç sürecine bakıldığında; bu dönemde eskiden olduğu gibi artık Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine doğrudan işçi olarak işgücü göçü yoktur. Bunun yerine evlilikler yoluyla genç erkek ve bayanların göçü devam etmiştir. 1 Ocak 1991 tarihinde Yabancılar Yasası'nda yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle birlikte Alman vatandaşlığına geçiş kolaylaşmış, bu durum geri dönmek isteyenlerle Avrupa'da kalmak isteyenler arasında bir ölçüt olmuştur. Bir şekilde geri dönmek istemeyenler yasa hükümlerinden yararlanarak ailece Alman vatandaşı olmuşlar, geleceklelerini Türkiye'de görenler ise bu konuda kesin karar verememişler, bir kısmı Türkiye'ye dönene kadar verilen haklardan yararlanmak için Alman vatandaşı olurken, özellikle yaşlı kesim bu fırsatı kendince sebeplerle kullanmamıştır.

Yatırım tercihlerine bakıldığında; bu dönemde artık göçün kalıcı hale gelmesine de paralel olarak yurtdışındaki vatandaşlarımız buldukları ülkelerde yatırıma yönelmişlerdir. Bu yatırımlar esas olarak; kirada oturduğu eski konutu almak, yeni yapılmış bir ev almak, ya da daha çok gıda ağırlıklı bir işyeri açmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu arada vatandaşlarımızın konuta olan düşkünlükleri kısa zamanda ev sahibi ülkelerinde dikkatini çekmiş, bu alanda Türkler potansiyel müşteri durumuna gelmişlerdir. Evlerin uzun vadeli ve kira öder gibi koşullara sahip olması işçilerimize cazip gelmiştir. Her ne kadar kira öder gibi denilse de, bu evlerin satın alınması ile işçilerimiz 20-50 yıl süreli borca girmişlerdir. Zaten düşük gelirli oldukları için, bu durum onların Türkiye'de ayrıca yatırım yapmalarını engelleyerek tasarruflarının yabancı ülkelerde kalmasına neden olmuştur. Bütün bunlara bağlı olarak Türkiye'ye geliş gidişler de azalmıştır. Türkiye bu yolla (işçilerimizin gurbette ev satın almaları yüzünden) hem Türkiye'de gayrimenkule

yapılan yatırım sayesinde gelen paradan, hem de bu yatırımları denetlemek, bu arada iznini geçirmek ve tatil yapmak amacıyla Türkiye'ye geldiklerinde bıraktıkları dövizden mahrum kalmıştır. Nitekim bu gelişmeler sonucu yurtdışından Türkiye'ye gelen döviz miktarı giderek azalmıştır. Misal 1996'da 5,5 milyar dolar olan işçi dövizi girişi 2005'te 1 milyar doların altına düşmüştür, 2006'da 650 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan, nüfuslarının artmaması yüzünden Batı Avrupa ülkelerinde inşaat sektöründe yaşanan durgunluk Türklerin konut talebi ile yeniden canlanmıştır. Konuta olan yatırım beraberinde mobilya ve beyaz eşya alımını da getirmiş, tüm bu süreç daha önce Türkiye'ye gelen tasarrufların Avrupa'da kalmasında ayrıca etken olmuştur. Türkiye Araştırmalar Merkezi tarafından o tarihlerde yapılan bir çalışmaya göre Avrupa'da Türk kökenli göçmenlerin 255.000'i kendi evinde oturmaya başlamıştı. Türklerin en yoğun olarak yaşadıkları Almanya'da 2006 yılı itibarıyla Türkler 203 bin konutun sahibi olmuş, yine o tarihlerde Almanya'daki Türklerin Türklerin sahibi oldukları gayrimenkullerin toplam değeri ise 32,5 milyar Avro'yu bulmuştu. Bu gelişmelerin sonrasında gözden kaçırılmaması gereken bir durum ise; Avrupa'da göçün kalıcı hale gelmesine paralel olarak daha önce Türkiye'de büyük kentlerde ev veya arsa alan kişilerin bir kısmı Türkiye'deki bu yatırımlarını satın döviz çevirerek yurtdışına çıkarmışlar, bu paraları orada ev ve işyeri olarak tersine bir sermaye göçüne de sebep olmuşlardır. Örneğin 1980'li yıllarda yurtdışında araba alıp satarak para kazanan ve bu para ile İstanbul'da plaka, daire ve dükkân alan bir vatandaşımız 1990'ların sonlarına doğru önce ailece Alman vatandaşı olmuş, daha sonra da İstanbul'daki taksi plakasını satarak bu para ile Mülheim'deki işyerinin mülkiyetini satın almış, ardından da işyerinin yakınında 5 katlı müstakil ev yaptırmıştır. Bu dönem aynı zamanda Türklerin yurt dışında kendi işyerlerini kurmada önemli gelişmeler kaydettikleri yıllar olmuştur. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre sadece Almanya'da kendi işyerinin sahibi olan Türk sayısı 2005 yılı itibarıyla 64.600'dür. Bunların toplam yatırım hacmi 7,4 milyar Avro, toplam yıllık ciroları 29,5 milyar Avro ve toplam çalışan sayısı da 323.000 kişidir. Yine o tarihlerde Batı Avrupa ülkelerindeki Türkler gıdadan giyimle 100'e yakın sektörde ve çok çeşitli alanlarda iş yapmaya başlamışlardı. Fakat bunların çoğunluğu lokanta benzeri küçük işletmelerdi. Büyük yatırım sahibi olan Türk sayısı oldukça azdı. Yurtdışındaki vatandaşlarımız bu dönemde Türkiye'deki yatırımlarında ise biraz daha dikkatli davranmaya başlamışlar, yatırım alanı olarak daha çok büyük şehirleri seçmişler ve oralar da daire ve dükkân almayı tercih etmişlerdir. İstanbul'un birçok gecekondu bölgesinde yeni imar izinleriyle birlikte kısa sürede apartmanlara geçiş sürecinde yurtdışındaki vatandaşlarımızın da katkısı vardır. O yıllarda nasıl bir anda ortaya çıktığı ve kısa zamanda yüzbinlerce nüfus barındırır hale gelmesiyle çok konuşulan Sultanbeyli buna tipik bir örnektir. Yine bu dönemde hatırı sayılır miktardaki bir kısım vatandaşımız da, 1980'li yılların ikinci yarısında Türkiye'nin gündemine giren, "faizsiz bankacılık" ve "yüksek kâ-

2001 ve sonrası

payı" vaat eden, kâğıt üzerinde şişirilmiş holdinglerin tuzağın düşmüşler ve bir ömür boyu biriktirdikleri paralarını kaybetmişlerdir. Türkiye Araştırmalar Merkezi verilerine göre o tarihlerde sadece Almanya'da 190.000 Türk, sayıları 52'yi bulan holdinglere 5 milyar Euro'sunu bu yolla kaptırmış, bir daha da geri alamamıştır.

Göç süreci; 2000'li yılların başından günümüze kadar geçen zamanda çok önemli gelişmeler yaşanmış göç sürecinde önemli değişimler olmuştur. Şöyle ki; Türkiye'den yapılacak evliliklerde dil şartı aranması gibi yasal düzenlemelerle evlilik yoluyla göç en aza indirilmiştir. Mevcut nüfus için (entegrasyon söyleminden vazgeçilerek) asimilasyon programları uygulanmaya başlanmış, bütün Türk çocuklar ana okullarına alınarak kendilerine göre sorun teşkil eden hususların daha ilk yaşlarda önüne geçilmiştir. Çifte vatandaşlık uygulamaları zorlaştırılarak Türkler anavatan ile bulunulan ülke arasında kesin tercihe zorlanmışlardır. Bu durum yaşlılar ile gençler arasında da ayrışmaya neden olmuş; nitekim gençler arasında o tarihlerde yaptığımız bir anket çalışmasında Avrupa'da kalıcı olduklarını söyleyenlerin oranı % 90'ları geçerken, yaşı 40'ı aşanlar arasında yaptığımız anketlerde ise ileride mutlaka Türkiye'ye döneceklerini ifade etseler de şimdilik Avrupa'yı önceliklerini belirtmişlerdi. Yine o tarihlerde işsizlik ve artan geçim sıkıntısına bağlı olarak gerekmedikçe ve yakınların ölümü gibi zaruri haller dışında Türkiye'ye geliş gidişler de azalmış, buna karşılık yaz tatillerini Almanya'da park ve diğer rekreasyon alanlarında geçiren Türklerin sayısı her geçen yıl artmaktaydı.

Yatırım tercihleri; bu dönemde yurtdışında bulunulan ülkede bir kısım vatandaşlarımız tarafından ev sahibi olmak veya işyeri açmak şeklindeki yatırımlar devam etmiştir. Diğer yandan vatandaşlarımız arasında hızla artan işsizlik ve istihdamda görülen ayrımcılık gibi nedenlerle tasarruf etmek şöyle dursun geçinebilmek ve ayakta kalabilmek bile zorlaşmış, yatırımın sözü bile edilmez olmuştur. Buna karşılık az çok hali vakti yerinde, eğitilmiş veya işyeri sahibi olmaları sayesinde maddi durumu nispeten iyi olan vatandaşlarımız ise turizm amaçlı olarak tatil geliş gidişleri artmıştır. Turizm amaçlı bu geliş gidişler tıpkı buradaki vatandaşlarımız gibi "yazlık ev"e talep yaratmış, bu talep sonucu durumu daha iyi olanlar villa yaptırırken, orta halli olanlar (talebi fırsat bilen yapsatçıların yaptığı) dairelerden almış, bir kısım vatandaşlarımız da köydeki eski evlerini değerlendirmişlerdi.

Batı Avrupa ülkelerine işçi göçü sürecinin Bağcılar üzerine etkileri

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere, Türkiye'den Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru olan işgücü göçünün Türkiye'nin gerek kırsal gerek kentsel yapısı üzerine büyük etkileri olmuştur. 1961'de imzalanan işgücü anlaşması ile birlikte harekete geçen vatandaşlarımızdan ilk yola çıkanlar İstanbul'da daimi bir işi olmayanlar ya da çalışıyor

fakat yeterli gelir elde edemeyip durumundan şikâyetçi olanlardır. Onları Anadolu'nun muhtelif yörelerindeki kırsal nüfus takip etmiş, böylece daha 10 yıl dolmadan Anadolu'da ce vatandaşımız başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinin yolunu tutmuştu. Bu göçlerde başı Almanya çektiği ve bu ülkenin kural koyucu olması nedeniyle Fransa, Belçika, Avusturya, Hollanda gibi ülkeler de işçi göçü kabul etmelerine rağmen Fransa'ya katılanlar Almanyalı veya bu ülkelerden hangisine giderse gitsinler gidilen yer için Almanya tabiri kullanılmış, Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru olan göçün genel adı Almanya'ya göç olarak literatüre geçmiştir.

İlk gidenlerin hemen hepsinin temel arzusu bir süre çalışıp yeterli birikimi sağladıktan sonra geri dönmek olduğundan vatandaşlarımızın neredeyse tamamına yakını için bu safı safı birinci öncelik olmuştur. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi şehirlere zaten bir göç dalgası başlamıştı. İstanbul örneğinden hareket edersek bunların bir kısmı şehirlere tutunmayı başarmıştı. Bunların arkasından gelenler içinde de (o dönemin kentsel inşaat ve altyapı çalışmaları vesilesiyle) şehirlerde iş bulup çalışanların sayısı giderek yükselmeye başlamıştı. Fakat göçün ararak devam etmesi, Türkiye'deki göçlerin Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde göçenlerin sanayinin işgücü açığını kapatmak üzere kırdan nüfus çekmesi şeklinde değil, özellikle Türkiye kırlarının (geçim sıkıntısı başta olmak üzere türlü sebeplerle) iticiliğinden kaynaklanması (Tümertekin 1968) göçe katılanların miktarını giderek arttırmıştı. Bu durum büyük şehirlerde alarm boyutuna ulaşmıştı. Özetle, başta İstanbul olmak üzere şehirler akın akın göç çekiyor, fakat şehirlerimiz gelenlere barınma ve iş imkânı sağlamada yetersiz kalıyordu (Tümertekin 1975). Bu durum İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerimizde barınma alanı olarak hızlı bir gecekondulaşmaya, iş alanı olarak da, başta seyyar satıcılık olmak üzere, marjinal sektörlerin gelişmesine sebep olmuştur. İşte 1960'lı yılların başlarında işgücü anlaşması ile birlikte İstanbul - Tophane'de bulunan İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) önünde Almanya'ya gitmek için oluşan kuyrukların il müdavimleri bu kişiler olup onları iyi kötü bir iş olsa da yeterli geliri olmayan veya elde ettiği geliri beğenmeyen diğerleri takip etmiştir. Her iki kesim yeterli kalabalık oluşturunca İİBK Anadolu'nun başka kentlerinde de büro açmak zorunda kalmış, Anadolu'dan Batı Avrupa'ya gitmek isteyen işçi adayları bu kez İstanbul'a gelmeden bulunduğıkları illere yakın hangisi varsa bu bürolar aracılığı ile başvuruda bulunmaya başlamışlardır.

İstanbul'da bir süre çalışmış, bir vesile ile İstanbul'da bulunmuş, ya da İstanbul'a gelmiş burada iş aramış, ararken de İİBK ile yurtdışına gitmiş olanların İstanbul'a taşınmalarının onların yurtdışında kazandıkları tasarruflarını sonraki yıllarda İstanbul'da mülk edinme konusundaki kararlarında etkili olmuştur. Çünkü İstanbul'da sokakta kalmanın acısını iç içe çekenler onlardır.

Fakat gerek Anadolu'dan gelip İstanbul'da çalışırken veya iş ararken Almanya'ya git-

denler, gerek birbirini çoğaltan etkiyle Anadolu'dan yola çıkıp (İstanbul'da hiç bulunmadan) doğrudan Almanya'ya gidenler karşılaştırıldığında, her iki gruptakilerin temel hedefi kırdan ek gelir ihtiyacı veya diğer geçim sıkıntısına karşı, gurbette para kazanıp geri dönmek olduğu için, başlangıçta tasarrufların neredeyse tamamı kırsal alanda harcanmıştır. Gurbetten gelen / gönderilen paralar için başlıca hedefler; ya bir çift öküz edinme (sonraki yıllarda bu istek bir traktör olacaktır), ya sulak tarlayı alma, ya iyice kalabalıklaşan baba evinden ayrı bir eve çıkabilmek şeklinde olmuştur.

1950'lerden başlayarak Türkiye'de kırsal iticiliği hiç bitmemiş, kırsal kesim bir türlü kalkınıp kendine yeterli olamadığı için de kırdan kente göç süreci günümüze kadar sürmüştür (ve daha da sürecek gibi görünmektedir). Bu süreçte başta İstanbul'dakiler olmak üzere kırsal dönmenin bir anlamı olmadığı görülünce de önce gecekondulaşma şeklinde başlayan şehre yerleşim süreci daha sonra arsa alıp üzerine ev yapma, ya da hazır daire alma şeklinde devam etmiştir.

1970'li yıllar Türkiye'nin çalkantılı yıllarıdır. Hem siyasetteki istikrarsızlık, hem enerji krizleri nedeniyle fabrikaların çalışmaması, işsizlik, artan enflasyon, uzayan tüp, yağ, şeker, benzin kuyrukları yurtdışındaki işçilerin Türkiye'ye dönme hayallerini ertelemelerine sebep olmuştur. Az da olsa dönmüş olanların memnuniyetsizlikleri ise yurtdışındakileri buldukları ülkelerde kalıp çalışma konusunda daha da bilinçli hale getirmiştir. Bu süreçte kırsal alanlara yapılan evlerin yerini yeni mekân olarak İstanbul almaya başlamıştır. Özellikle 1975-1985 arası 10 yıllık dönemde Avrupa'daki vatandaşlarımızın İstanbul'dan ev, arsa, dükkân almaları veya yaptırımları en üst düzeylere çıkmıştır. Çünkü Almanya başta olmak üzere diğer işçi çalıştıran Fransa, Avusturya, Hollanda, Belçika gibi ülkeler işçilerimize bir türlü güvence vermemiş, onlara hep misafir işçi (gastarba-iter) gözüyle bakmıştır. Nitekim 1984'de geri dönüş primi ile Almanya'dan 200 binden fazla gurbetçimizin kesin dönüş yapması vatandaşlarımızın bu ülkelerde ne kadar eğreti durduklarının bir göstergesi olmuştur (Yılmaz 1994). Neonazizm, ırkçılık, asimilasyon ve daha nice baskı ve uygulamalar sık sık tekrar etmiş, bütün bunlar işçilerimizin zihninde buraların kendi vatanları olmadığı, bir gün mutlaka dönüş yapmak zorunda kalabilecekleri olgusunu canlı tutmuştur.

İşte 1961'den başlayarak 1980'lere kadar aradan 20 yılı geçmesine rağmen gittikleri ülkelerde kalıcı olamayan, kalıcı olmayı düşünseler bile Almanların ısrarla kendilerinden misafir işçi olarak bahsetmeleri zihinleri kanıştırmıştır. Nasıl karışmasın ki? 20 yıldır çalıştıkları ülkelerde geleceklelerini göremiyorlar fakat Türkiye'ye geri dönmek istediklerinde de Türkiye'nin geri kalmışlığı nedeniyle anavatanlarında geçebileceklerini, ayakta kalabileceklerini, iş bulup çalışabileceklerini düşünemiyorlar. Çünkü özellikle 1970'lerin enflasyonist ve istikrarsız ortamı haber olarak Avrupa'ya hep kötü olarak yansımış, memleketten gelen bu menfi haberler vatandaşlarımızın geri dönüş hayallerini hep yıkıyordu.

1980'lere geldiğinde, aradan geçen bu 20 yıllık süreç, vatandaşlarımızın Avrupa'da şehre hayatına alışmalarını sağlamış, bu durum birçok vatandaşımızın köylerine dönüp kırda alanda yaşama düşüncelerini de değiştirmiştir. Yani köylü nüfus, gurbetçilik sayesinde artık şehiri olmuş, bir gün kesin dönüş olsa bile bunun kır olamayacağı sayesindedir. Durumun çok önemli sonuçları olmuştur. Örneğin, 1970'lerde önce köylere sonra köyden oldukları il ve ilçe merkezlerine ev yapan gurbetçilerimizin gerek kesin dönüşlerin etkisiyle, gerekse kırsal alana yaptıkları veya yaptırdıkları evlerden kira geliri ve benzeri bir kâr elde edemeyişleri nedeniyle 1980'li yıllardan itibaren artık kesin yatırım alanı olarak başta İstanbul olmak üzere büyük şehirleri tercih etmelerine sebep olmuştur.

1980'li yıllara bakıldığında İstanbul hem iç göçlerin, hem de yurtdışındakilerin gelecekte yaşamak istedikleri yegâne yer olarak görülmüş, bu da yükselen konut talebi ile birlikte ev ve kira fiyatlarının artmasında ek bir faktör olmuştur. Bu süreç dikkatle incelendiğinde de bu dönemde yurtdışında tasarruf etme imkânı bulan vatandaşlarımızın Bağcılar gibi İstanbul'un muhtelif semtlerinde çok sayıda konut yatırımına girdikleri görülmüştür.

Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde hayatlarını kazanan işçilerimizin büyük kısmı bu yıllarda ailece çalışmışlar, mevcut işlerine ilave olarak ek işler yapmışlar, azami tasarruf yolunu seçmişler, tasarruflarını ortak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda aşın tüketimden uzak kalarak (adeta yememişler içmemişler), özellikle o yıllarda (ayrı araçlarla değil, masraf olmasın diye) çoğu kez bir minibüse dolarak geldikleri Türkiye'de izinlerini geçirmişler, bir yıl boyunca elde ettikleri tasarruflarını arsa almak, arsa varsa üstüne ev yaptırmak, o da yoksa bir daire almak için kullanmışlardır. Bazen kerem inşaatlarında sözde izin dönemlerinde bir ay boyunca amele gibi çalıştıkları olmuştur.

Bu süreçte o yıllar için Bağcılar'a biraz daha yakından bakıldığında Bağcılar'ın bugünkü görünümü almasında yurtdışında çalışan gurbetçilerin de büyük katkısı olduğu görülecektir. Sinop'un Türkeli ilçesi köylerinden özellikle Ayaz köyü ve Satı köyünden yurtdışına gidip, orada kazandıkları paralar ile Bağcılar'da mülk sahibi olanlar içinde halen hayatta olanlar ile ölmüş olanların varisleriyle ya da onları tanıyan akrabalarıyla yaptığımız görüşmelerde bize aktarılan bilgiler bunu teyit etmektedir.

Bunlardan biri olan merhum Remzi Yavuz İstanbul'a 1960'ların başında gelmiş, sonra 1966'da İstanbul'dan İBK aracılığıyla Almanya'ya işçi olarak gitmiş ve köye dönmeyle düşünmediği için 1968'de Bağcılar'dan arsa almıştır. O dönemde Bağcılar'ın neredeyse tamamen boş olduğunu belirten yakınları, bu kişinin anlatımıyla; aldığı arsasının yanlarında bir ahır olduğunu, burada süt sağıp pazara götürüp satan köylüler olduğunu anlatmış, bir keresinde köyden tanıdığı, hemşehrisi olan kişilere gurbete gelip gittiği esnada arsasını gösterdiğini, arsayı gören hemşehrilerinin daha sonra gıyabında kendisi için "Remzi abi Bağcılar'da bir yer almış, ahır kokusundan yanına yaklaşılıyor" diye neshi eleştirildiğinden bahsetmiştir. Remzi Yavuz o yılları anlatırken kullandığı şu ifadeler de

ilgi çekicidir: "Benim arsa aldığım yerinin yakınında tarla, bağ, bahçe işleri yapıyordu. Mahsullerini de şehre gidip satıyorlardı. Şehir dedikleri yer de bugünkü Sur içinde kalan Çapa idi. Çapa'daki pazara götürüyorlardı. Halk arasında da 'nereye gidiyon gııız, pazara gidiyom gııız' lafı çok söylenirdi".

Almanya'da gurbetçilik süreci uzayıp köye dönüş yapma ve köyde yaşama ihtimali kalmayanların arayışlarına Remzi Yavuz aracılık etmiş, birçok kişinin Bağcılar'dan arsa almasına vesile olmuştur. Özellikle 1970'lerin başlarından itibaren arsa alımları artmaya başlamış, Bağcılar'a benzer durum İstanbul'un yeni gelişen diğer kısımlarında da görülmüştür. Örneğin aynı tarihlerde bugünkü Bahçelievler'de, Bayrampaşa'da, Esenler'de, Güngören, Küçükköy, Gaziosmanpaşa, Beşyüzevler ve Zeytinburnu'nda; Levent tarafında Gültepe, Çeliklepe, Sanayi Mahallesi'nde; İstanbul Boğazı'nın doğu yakasında Beykoz'un arka taraflarında, Ümraniye'de, Sultanbeyli'de, Kartal'da Cevizli ve Soğanlık'ta, Pendik'te de benzer gelişmeler oluyordu. Bugün bu saydığımız yerler Sinopluların İstanbul'da en yoğun olarak buldukları yerlerdir.

Batı Avrupa ülkelerine çalışmaya giden işçilerimizden özellikle birinci kuşak uyumda çok zorlanmış, dil bilmemeleri onların buldukları topluma entegre olmalarını zorlaştırmış, bütün bunlar onların kafalarında bir gün mutlaka Türkiye'ye dönecekleri algısını hep var etmiştir. Fakat 1973'te OPEC'in petrol ambargosu ile ortaya çıkan küresel enerji krizi sonucu Türkiye'nin giderek istikrarsızlaşması, darbe teşebbüsleri, siyasi çalkantılar, anarşi ve terör, yokluk, karaborsa vb gelişmeler bu vatandaşlarımızda gelecek kaygısını daha da arttırmıştır. Bunun öncesinde ise daha 1960'lı yılların sonlarında, kırsal kalkınmayı gerçekleştirerek kırdan kente göçü önlemek için bu işçilerimizden azami faydalanmak düşüncesiyle Köy Kalkınma Kooperatifleri (KKK) hareketi başlatılmıştı. Bunun için artık yurtdışına gidecek olan işçiler gitmeden önce zorunlu olarak bu kooperatiflere üye yapılacak, bunlar geri dönüşlerinde Avrupa'da elde ettikleri bilgi ve beceri ile köy önderi olup köylerini kalkındıracaktı. Fakat işler planlandığı gitmemiş, Köy Kalkınma Kooperatifleri de yurtdışına gitmek için kâğıt üzerinde üye olunan bir uygulama olarak kalmıştır. Bu tecrübenin ardından 1973 Petrol Krizi ve bu süreçte yurtdışına işgücü göçüne batılı ülkelerin sınırlama getirmesi gibi gelişmeler başka bir oluşumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişme Türkiye'nin hemen her yerinde kısa sürede yayılan "İşçi Şirketleri" hareketidir. Birbirini çoğaltan etkiyle kısa sürede binlerce şirket kurulmuş, bunlar içinde YİBİTAŞ, TÜRKSAN gibi birkaç şirket hariç diğerleri ya kâğıt üstünde kalmış, ya kuruluş, ya da işletme safhasında başarısızlıkla sonuçlanarak gurbetçilerin büyük miktarda parası ziyan olup gitmiştir (Yılmaz 1995). Oysa bu sistem başarılı olsaydı Türkiye'de gerçek bir kırsal kalkınma hamlesi ortaya çıkabilirdi. Sistemin yürütmesi için devlet, biraz geç te olsa, çare olarak Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nı (DESİYAB) kurmuş fakat işler arzu edildiği gibi yürümemiş, 1980 öncesi şartlar gereği, yurtdışındaki işçilerin kesin geri dönüşte çalışmak üzere hayal ettikleri fabrikalar

faaliyete geçememiştir. Bunlardan birkaç tanesi ilk zamanlar başarılı olduysa sonradan işletilememiş, ya da zaman içinde özel sektörün eline geçerek işçilerin ortaklıkları haline gelmiş, gurbetçilerimiz bu alanda da büyük maddi ve manevi kayıp yaşamışlardır.

Gelecek kaygısı, bir gün kesin geri gönderilme korkusu gibi endişeler gurbetteki vatandaşlarımızı tasarruf etmeye mecbur bırakmış, fakat bu tasarrufların nasıl değerlendirileceği hususu hep açıkta kalmıştır. Ne devlet yeterli güvence verebilmiş, ne de vatandaşlarımız helalinden bir çare bulabilmişlerdir. Devlet sıkıştıkça döviz çevirilebilir mevduat hesabı (DÇMH), Türkiye'ye şu kadar para getirirseniz otomobil ithal hakkı gibi nice yol ve yöntemle bu tasarrufların Türkiye'ye gelmesi için çaba sarf etmiştir.

İşte bu belirsiz süreç bu kez işçilerimizi başka bir yöntemle vurmuş; o tarihlerde ortaya çıkan oluşumlar içinde ilk olarak bankerlerin öncülük ettiği tefecilik faciası yaşanmıştır. Ardından inançları gereği paralarını bankalara yatırmayıp döviz veya altın olarak elinde (yastık altında) tutan vatandaşlarımız da benzer bir istismara maruz kalmışlardır. Dindar görünüm taşıyan ve faiz değil, yüksek kâr payı veriyoruz diyen, kâğıt üzerinde holding olduklarını iddia eden, kuruluşlar parasını ne yapacağını bilemeyen vatandaşlarımızın tasarruflarını ellerinden alarak yok etmişlerdir.

Bu arada, 1984'te Almanya'nın geri dönüş teşvik priminden faydalanmak için yaklaşık 210.000 kişi Türkiye'ye kesin dönüş yapmıştır. Bunların çoğunluğu gerek kırsalda gerek kentlerde yaptıkları veya sahip oldukları evlere yerleşmişler, yanlarında getirdikleri tasarruflarının da ilanihaye kendilerine yeteceğini düşünmüşlerdir. Fakat öyle olmaması, kısa zamanda ellerindeki paralar bitmiş ve tekrar muhtaç hale gelmişlerdir. Bunlar da çocuklarını yurtdışında bırakanlar biraz daha şanslı olmuş, diğerleri ise Avrupa'ya geri dönüp çalışmak için çareler aramışlar, fakat başarılı olamamışlardır. O yıllarda "eşlerinden kâğıt üzerinde boşanıp, yurtdışındaki yakınlarının aracılığı ile para karşılığı yeni Alman kadınlarla evlenip, sonra onların Türkiye'deki bu sözde eşlerini istek yapmaları ile Avrupa'ya gidip, sonra da onlardan boşanıp Türkiye'deki esas kendi eşleri ile tekrar nikâh yapma gibi nice hüлле işler halâ zihinlerde yerini muhafaza etmektedir. Fakat bütün bu süreç başka bir sonuç doğurmuştur. O dönemde bütün haklarını öldürerek Türkiye'ye kesin dönüş yapanların yaşadıkları mağduriyeti örnek göstererek gurbetçilere "sakin bir delilik yapıp gelmeyin, burada işler bildiğiniz gibi değil" şeklinde yaptıkları telkinlerdir. İşte bu telkinler çok etkili olmuş, böylece Batı Avrupa'daki işçilerimizin buldukları ülkelerde kalma ve o ülkelerin vatandaşlığına geçme süreci başlamış, bu durum devamında çalıştıkları veya buldukları ülkelerde (artık kalıcı olduklarına göre) ev sahibi olma isteklerinin önünü açmıştır.

Gerek Avrupa'da kalıcı hale gelme, gerekse Türkiye'deki işsizlik ve geri kalmışlık Türkiye'dekiler ile Avrupa'dakiler arasında yeni bir bağ kurulmasına sebep olmuştur. Bu süreçte Avrupa'dakiler çocuklarını Türkiye'den kendi akrabalarından, kendi kültürlerinden

evlendirmek istemelerine karşılık, Türkiye'dekilerin de artan işsizlik baskısıyla bari çocuk kurtulsun diyerek Almanya'ya gelin veya damat göndermeleri süreci başlamıştır. Nihayetinde dil engeli, 2 yıl evli kalma şartı, üzerinde tapu var mı, yok mu gibi maddi kanıtlar istemeleri gibi engellemelerle göç yavaşlamış ve işçi göçü süreci yerini bugünkü beyin göçüne bırakmıştır. Fakat bu arada binlerce kişi de bu yolla Avrupa'ya geçmiştir.

Bağcılar'da gurbetçilere ait bu evlerin bir dairesi yazın izine gelişer esnasında ya bir ay süresince ya da köye gelip geri dönerken birkaç günlüğüne kalmak üzere dayalı döşeli tutulmuş, geri kalan daireler ise çoğunlukla kiraya verilmiştir. Bunların bir kısmı daha babaları sağken yeni evli olmaları da dikkate alınarak aynı apartmanda bir daireyi de kendileri için dayayıp döşemişler, tatile geldiklerinde müstakil olarak kullanmışlardır.

Bu evlerin inşasında ve maliyetlerinin karşılanmasında ikinci kuşağın da büyük emekleri olmuştur. Hem çalışarak babalarına inşaat için para desteğinde bulunmuşlar, hem de yazın izine geldiklerinde bilfiil bu inşaatlarda amele gibi çalıştıkları olmuştur. Nitekim baba öldüğünde bu evlerin inşasında emeği geçen büyük kardeş ile emeği olmayan küçük kardeşlerin bu evleri paylaşmalarında ortaya çıkan miras sorunlarının ve devamında ortaya çıkan küslüklerin temelinde de bu emek bağı vardır. Bu süreç içinde ikinci kuşağı oluşturan nispeten büyük çocuklar çalışıp kazandıklarını babalarına vererek söz konusu inşaatların giderlerine ortak olmuşlardır. Fakat babaları kendi üzerlerine yaptıkları bu evleri çocukları arasında eşit dağıtmaya kalkınca kavga çıkmış, büyük çocuklar emeklerini hatırlatarak mevcut dairelerden, kardeşlerinin emeği olmadığını, onların o sıralarda okula gittiğini, kendilerinin harçlıkları dışında bütün kazandıklarını babalarına verdiklerini, bu evin böyle yapıldığını ileri sürerek daha fazla pay istemişlerdir. Bu tartışmalar aynı zamanda birinci kuşak ile ikinci kuşak arasındaki ilk ayrılık tohumları olup, sonraki süreçte aileler içinde bu ikilem devam etmiş, birlik beraberlik içinde daha büyük iş yapma düşüncesi daha ilk ortak işte sona ermiştir. Türklerin gerek Almanya'da gerek Türkiye'de büyük iş yapamayışlarının temelinde bu tür aile içi anlaşmazlıkların büyük rolü olmuştur.

1980 yılında (Batı) Almanya Türklere vize koyarak göç akımını kontrol altına almak istemiş, Almanya'yı diğer ülkeler takip etmesiyle Türklerin Avrupa'ya işçi olarak gidişleri büyük ölçüde azalmıştır. He ne kadar devamında siyasi sığınmalar, kaçak gidişler, evlilik veya aile birleşmeleri ile gidenler şeklinde göç kısmen devam etse de sayı azalmış, bizzat işçi olarak gitmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Fakat 1980'ler Türkiye'de darbe ve ardından sıkıyönetim ilan edilmesiyle kısıtlı yıllar olarak öne çıksa da bu dönem aynı zamanda enflasyonun en yüksek, işsizliğin tavan yaptığı bir dönemdir. Şehirler çekmese de kırlar nüfusu itmeye devam etmiş, geçim sıkıntısı hat safhaya ulaşmıştır. Bu durum yurtdışına çıkış konusunda alternatif arayışları beraberinde getirmiştir. Almanya'ya gidemeyenler Irak, Suudi Arabistan, Libya gibi ülkelere inşaat işçisi gitmeye başlamış, fakat bunlar inşaat süresince çalışılan, inşaat bitince sona eren istihdam

özellikle oldukları için insanlarımızı güvence oluşturmamış, Almanya'da olanların memnuniyeti bu kişilerde olmamıştır. İnşaat işleri bitince köylerine dönmüşler, başka bir iş çıkana kadar da tasarruflarını harcayarak tekrar işsiz ve muhtaç duruma gelmişlerdir. Bu durum kırdan kente göçün devamında etkili olmuş, yurtdışı inşaat şirketleri üzerinden yaratılan geçici istihdam vatandaşın işsizlik yarasına daimi merhem olmamıştır. Batı Avrupa ülkelerinde çalışan gurbetçilerin Bağcılar gibi İstanbul'un farklı semtlerinde yaptıkları veya sahip oldukları evler bu süreçte tekrar öne çıkmış, Almanya'ya abisinin veya herhangi bir akrabasının yanına gitmek isteyip de gidemeyen 1980 sonrası işsizler şehre göç ettiklerinde akrabalarına ait bu evlerde ucuz kira veya hiç kira vermede oturarak şehre tutunmaya çalışmışlardır.

1970'lerin ikinci yarısı ve 1980'li yıllara tekrar bakacak olursak bu dönemde İstanbul'da en şanslı kiracılar ev sahipleri yurtdışında olanlardır. Artan hayat pahalılığı Türkiye'de kiralan da arttırmış evi olmayan vatandaşlar çaresizlik içinde kalmışlardır. Oysa aynı tarihlerde yurtdışında bulunanlar için Mark'taki değer artışı, Avrupa'dakilerin enflasyonu tanınamaları, gibi faktörler onların gözünde Türkiye'deki ev kiralalarını önemsiz hale getirmiştir. Çoğu kiraya zam yapmadan geri gitmiştir. Bazen de ev sahibinin Almanya'dan gelir gelmez kira artışını gündeme getirmesine karşılık bazı uyanık kiracılar izlenim döneminde bir ay boyunca ev sahiplerini oyalamışlar son gün de ortada gözükmemeye o yılın kira artışından kurtulma yolunu denemişlerdir.

Böylece Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerimiz tek güvence olarak gördükleri konut yatırımlarıyla gerek Bağcılar'da, gerekse İstanbul'un benzer diğer beldelerinde hem kırdan kente göç eden yakınlarının ucuz ve güvenli bir şekilde barınmalarını sağlamışlar, hem de ihtiyaçlarından daha fazla sayıda inşa ettikleri, sahip oldukları daire veya dükkânlar ile başka kişilere bunları kiraya vererek Türkiye'deki hızlı şehirleşme ve artan konut talebine büyük ölçüde çare olmuşlardır. Tarafımızdan o tarihlerde yapılan bir çalışmada gurbetçilerin büyük şehirlerdeki evlerinin % 42'sinin kirada olduğu belirlenmiştir, kiracılardan da % 52'sinin ev sahibinin akraba veya tanıdığı kişiler oldukları beyan edilmiştir (Yılmaz 1992).

Gurbetçilerimizin büyük şehirlerde sahip oldukları bu mülklerde kalan yakınları veya hemşehrileri sonraki yıllarda kırdan gelen veya gelecek olanları evlerinde ağırlamışlar göç eden bu kişilere ev ve iş bulmalarında yardımcı olmuşlar, şehre uyum sağlamada rehberlik etmişlerdir. Bu süreç Anadolu'nun muhtelif yerlerinden İstanbul'a gelenlerin ilçe ilçe, semt semt ayrı ayrı yoğunlaşmalarına sebep olmuş, böylece bugün daha net olarak görülen belli illere ait yoğunlaşma ardalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim yine o yıllarda yaptığımız araştırmada "yerleştiğiniz şehirde, bulunduğunuz semtte hemşehriniz var mı, oraya yerleşmeniz onların etkisi oldu mu" sorusuna % 84 evet cevabı vermişlerdir (Yılmaz 1992).

Gurbetçilerin gelecek kaygısını gidermek ve ek gelir temin etmek amacıyla ihtiyaçlarından daha fazla sayıda daire sahibi olmaları ve bunları başta kendi yakınları olmak üzere kırdan kente göç eden diğer vatandaşlara kiraya vermeleri büyük şehirlerdeki konut sorununa bir nebze de olsa çözüm teşkil etmiş, böylece gecekondulaşma olayı İstanbul'un her tarafında aynı şiddette yaşanmamıştır. Bağcılar da bu sayede gecekondulaşmanın teğet geçtiği yerleşim alanlarından biri olmuş, daha ilk andan itibaren çok katlı yapılaşmanın odaklarından biri olmuştur. Her ne kadar bu yapılaşma bitişik nizam ve sık dokulu olsa da İstanbul'un diğer yeni gelişen semtlerine göre Bağcılar çok katlı evlerden oluşan kentsel görünümü ile öne çıkmayı başarmıştır.

Bağcılar'a ev yapan, halen ilçede evi veya dükkânı olan, içinde kendisi veya çocukları oturan, yurtdışından halâ dönmedilerse bir dairesi dayalı döşeli, fakat boş duran sayısız mülk vardır. Evleri yaptıran birinci kuşak ya ölmüş, ya emekli olmuştur. Emekli olanların bir kısmı çıkış yaptıkları köylerde veya ilçe merkezlerinde yani doğup büyüdüğü topraklarda yaşamaya devam ederken, şehirdekiler artık geri dönmek üzere İstanbullu olmuşlardır. Fakat önemli bir kesim var ki bunlar yaz dönemini doğdukları köy ve kasabalarda geçirirken kışı İstanbul'da, Bağcılar'daki evlerinde geçirmektedirler. Henüz kesin dönüş yapmamış olup evi kirada olanlar ise hem bu evlerden kira geliri elde etmekte, hem de bu sayede anavatan ile bağlarını devam ettirmektedirler.

2000'li yıllardan itibaren geri dönüşlerin azalmasıyla Avrupa ülkelerinden mülk alma yaygınlaşmış, bu süreçte bir kısım vatandaşlarımız da büyük şehirlerdeki evlerinden bir iki dairesini satarak parasını Almanya'ya, Fransa'ya transfer edip orada ev sahibi olmayı tercih etmişlerdir. Elde net bir veri olmamakla birlikte, gözlem ve tespitlerimize göre bu yolla Türkiye'den yurtdışına milyonlarca Euro para transfer edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bugünkü Bağcılar'ın ortaya çıkmasında ve son 50 yılda gerçekleşen büyük değişimde Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerin de büyük rolü vardır. Yurtdışındaki vatandaşlarımız tasarrufları ile Bağcılar'dan ev ve arsa almışlar, kendi ihtiyaçlarından daha fazla sayıda daire sahibi olarak bunların bir kısmını kiraya vermişler, bir kısmında yakınlarını barındırarak hem konut sektöründe bir rahatlamaya, hem de bu yolla Bağcılar'ın cazip hale gelmesine ve daha da fazla nüfus çekmesinde etkin rol oynamışlardır. Özellikle konut alma ve yapma süresince en az 5-10 yıllık birikimlerini hem de döviz olarak Bağcılar'a getirmişler, mülk edinmek için harcadıkları bu paralarla inşaat işlerinde çalışan ve bu yolla geçimini sağlayan çok sayıda kişinin de geçinmesine ve Bağcılar'da tutunmasına imkân sağlamışlardır.

Bağcılar'da mülk sahibi olan gurbetçilerin bir kısmı hâlihazırda Bağcılar'da kendileri veya çocukları vasıtasıyla oturmaya devam etmekte, bir kısmı buradan elde ettiği kira

geliri ile doğdukları yerlerdeki köy ve kasabalarında yaşamakta, bir kısmı da halen bu köy ve kasabaların dışında olup izin zamanlarında bu evleri kullanmaya devam etmektedirler.

Gurbetçilerimizin yurtdışında beraber çalıştıkları diğer hemşehrilerine "ben aldım, sen de al, benim evin/arsanın yanı satılık, gel sana orayı alalım" şeklinde telkinlerde bulunmuşlardır. Bu telkinlerin sonucu belli semtlerde aynı il veya ilçeden gelenlerle yoğunlaştığı bir mekânsal yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu kişilerin kırdan gelen ve sonradan göçe katılan yakınlarına evlerini kiraya vererek kolaylık sağlamaları da yoğunlaşmayı arttırmıştır. Bu nedenledir ki bugün Bağcılar'ın belli semtleri Türkiye'nin muhtelif il ve ilçelerinin adıyla anılır olmuştur. Misal Sinoplular Fevzi Çakmak Mahallesi'nde yoğunlaşmışlardır. Bu durum siyasete ve sivil topluma da yansımış, bu il ve ilçelerin adlarıyla özdeşleşen illerden gelen vatandaşların yoğunlaştığı semtlerde çok sayıda hemşehri derneği kurulmuştur. Bu dernekler günümüzde şehrin önemli sivil toplum kuruluşlarını meydana getirmekte olup, bir yandan siyasette rol kapmaya çalışırken, diğer yandan da ismini taşıdıkları il ve ilçeler ile Bağcılar arasında önemli bir köprü görevi üstlenmiş durumdadırlar.

Bağcılar yaklaşık 750.000 nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık ve nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçelerinden biridir. Son yıllarda nüfus artış hızı gerilemiş, gözle görülür bir yavaşlama ortaya çıkmıştır. Bağcılar'ın nüfus artışındaki bu durağanlaşmaya bakarak bugünkü nüfus miktarını maksimum seviye kabul edersek bundan sonraki süreçte mevcut nüfusun azalmaya başlayacaktır. Bu durum Türkiye'nin diğer büyük şehirlerinde de görülmektedir. Bu düşüş Türkiye genelinde de söz konusu olmakla birlikte özellikle büyük şehirlerde düşüş önemlidir. Çünkü bunda mevcut kentsel sorunlara bakarak merkezi hükümetlerin nüfus ve kalkınmayı Anadolu'ya yayma çabası girişimlerinin de büyük rolü vardır.

Bağcılar nüfusu içinde yer alan yaşlı nüfusa da dikkat etmek gerekir. Türkiye nüfusunun hızla yaşlanmakta, maksimum 65 olan emeklilik yaşından sonra geçen süre 15 yılı aşkın olmaktadır. Yani Türkiye'de ortalama yaşam beklentisi 80 yaş sınırına dayanmıştır. Böylesine dar bir alanda böylesine kalabalık bir ilçede nüfusun bugün için % 10'u, yani gelecekte ise % 20'sinin yaşlılardan oluşacağı düşünüldüğünde acilen yaşlılara yönelik olarak birçok tedbir alınması gerekmektedir. Şimdilik bu nüfusun bir kısmının özelliği yaz mevsimini geçirmek için köylere gitmesi iyi izlenmeli, o köylere yakın alanlarda şehir ve kasabalarda bulunan sağlık ve diğer altyapı hizmetlerinin gelişmesiyle bu vatandaşlarımızın büyük şehirlere ihtiyaç duymadan oralarda daha uzun süre kalmaları gibi gelişmeler çok yakından takip edilmelidir. Çünkü şu an birçok vatandaşımız aynı yerde hem Bağcılar'da, hem köyünde, hem de köyünün bağlı olduğu il veya ilçeye merkezindeki evinde, yani 2-5 yerde birden yaşamaktadır. Gelecek kaygısı nedeniyle neredeyse yurtdışındaki yaşlılarımız her şeyden vazgeçerek kesin dönüş yapamıyorsa, Bağcılar'daki yaşlılarımız da evini tamamen kapatıp memleketine dönememekte, ne olur ne olmaz

olmaz diyerek Bağcılar'daki kapısını açık tutmaktadır. Bağcılar Belediyesi öldüklerinde memleketine gömülmek isteyen yaşlılara verdiği cenaze hizmetini bu kişilerin sağlığını da da vermeli, onları yaşlılık dönemlerinde gittikleri köy ve kasabalarında tutmanın yollarını aramalıdır. Hatta sağlığı yerinde olanları köylerinde üretime teşvik etmelidir. Bu yaşlı nüfusu, en son safhada tamamen güçsüz duruma düşünceye kadar, aktif tutmaya çalışmalı, bu yolla devletin üzerindeki yaşlılıktaki sağlık giderleri baskısını bir nebze de olsa azaltarak diğer belediyelere örnek olmalıdır.

İşte bu aşamada Bağcılar'da bulunan hemşehri dernekleri böyle bir durumda köprü vazifesini görebilir. Hemşehri dernekleri Bağcılar'ın Anadolu'daki kırsal ayağı olabilir. Vaktiyle kırdan kente göçte oynadıkları aracı rolü gelecekte kentten kıra göçlerde oynayabilir. Bir kısım nüfusun yeniden üretim için kırsal alana yönelmelerine, elde edilen mahsulün bu dernekler aracılığı ile şehre transferine aracılık edebilirler. Bu yolla kırdan kente göçü azaltabilecekleri gibi, kentten kıra tersine göçü özendirebilir, böylece Bağcılar'ın nüfus yoğunluğu açısından rahat nefes almasını sağlayabilirler. Bilim insanlarının önerileri, Bağcılar Belediyesi çalışanlarının katkılarıyla ortaya çıkacak ve hayata geçirilecek projelerle Bağcılar'ın öncül rol oynayacağı bu kır-kent ilişkisi Türkiye'ye örnek teşkil edebilir. Bu süreç iyi yönetilir ve başarılı da olunursa Bağcılar ile Anadolu'nun köy, kasaba ve şehirleri arasında kazan-kazan tarzı yeni ilişkiler doğabilir ve bu durumda Bağcılar'ın etkisi Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşabilir.

Planlamada ve uygulamada başarı sağlanırsa Bağcılar Anadolu'dan beslenen ve aynı zamanda Anadolu'yu besleyen çok yönlü bir fonksiyon kazanmış olacaktır. Yok, eğer bu süreç iyi planlanmazsa günümüzde olduğu gibi yaz mevsimini köyünde, kış mevsimini şehirde, yani Bağcılar'da geçiren yaşlı nüfus kitlesinin oran ve sayısı daha da artacak, bugün emarelerini gördüğümüz gibi, bu yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması için Bağcılar özelinde daha fazla tedbir alınması, daha fazla harcama yapılması lüzumu baş gösterecektir. Bu durumda Bağcılar genç ve aktif nüfusa ev sahipliği yaparak dinamik bir yapıya kavuşup daha ileri mi gidecek, yoksa yaşlı nüfusu tutarak durağan bir kent hayatı mı sunacaktır. Bu tür gelişmelerin de yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Son olarak Bağcılar'ın yaşadığı Batı Avrupa ekseni bu işçi göçü sürecinin yerini şimdi başka ülkelerden Türkiye'ye gelen ve Bağcılar ve çevresinde ikamet eden yabancılar almıştır. Bunların Bağcılar'a katkısı şu an nedir, gelecekte ne olacaktır, bu süreç nasıl işleyecek veya işletilecektir, bu sorular henüz cevapsızdır. İç ve dış göçlerle bu hale gelen Bağcılar bugün ve yakın gelecekte Asya, Afrika, Ortadoğu, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar, hatta kuzeyimizdeki Ukrayna ve Rusya'dan gelen ve daha da gelmesi beklenen göçlerle nasıl baş edecektir. Yurtdışı göç tecrübesi Bağcılar'ın geleceğini olumlu yönde etkileyebilir mi, bütün bunlar üzerinde durulması, tartışılması ve acilen çözüm bulunması gereken konulardır. Özellikle son 30 yılda aldığı göç, hızlı büyüme ve bunların doğal

bir sonucu olarak kente uyum sorunları yaşayan, sonrasında bunların üstesinden gelerek kendi içinde birlik ve beraberliği sağlamış bulunan Bağcılar'ın günümüz şartlarında "yurt dışından gelen yabancıların kalıcı olması" gibi bir duruma mutlaka hazırlıklı olması gerekmektedir. Şayet böyle bir gelişme olur, Bağcılar yabancıların istilasına maruz kalırsa Bağcılar'ı idare edenlerin elinde bunu absorbe edecek plan ve program var mıdır? Bağcılar Belediyesi, Bağcılar'ın son 30 yıllık süreçte yaşadığı ve bir kısmına var mıdır? Değindiğimiz "yurtdışına göç tecrübesi"ni bu kez yabancı ülkelere göç veren yabancı "yabancı ülkelere göç alan taraf" olarak yeniden gözden geçirmesi, yaşananlardan ders çıkartması ve ona göre önlemler alması gerekecektir.

Bağcılar Belediyesi'nin kuruluşunun 50. Yılı vesilesiyle organize ettiği bu sempozyum gibi yapacağı başka çalışmalarla bu sorunları masaya yatırabilir. Benzer problemler yaşayan şehirler ile irtibata geçerek tecrübeler paylaşılabilir. Bilim insanlarının görüşlerine başvurarak onların önerilerini dikkate alabilir. Bağcılar kendi yol haritasını çizerek böylece diğer yerel yönetimlere de örnek teşkil edebilir.

Kaynakça:

- ABADAN, Nermin - KEMİKSİZ, Neşe, "Türk Dış Göçü: 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fak. Yay, Ankara, 1986.
- KIZILOCAK, G. "Dünden Bugüne Almanya'da Türk Serbest Girişimcileri", Türkiye Araştırmalar Merkezi Yay., Önel Verlag, Köln, 1996.
- TÜMERTEKİN, Erol, "Türkiye'de İç Göçler", İst. Üniv. Coğrafya Enst. Yay. No:54, İstanbul, 1968.
- TÜMERTEKİN, Erol, "Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları" İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Yay. No:72, İstanbul, 1975.
- YILMAZ, Cevdet, "Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye'de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri", İst. Üniv. Sos. Bil. Ens. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992.
- YILMAZ, Cevdet, "Sosyal Problemlerin Mekân Tercihleri Üzerine Etkisi", *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı: 9, (293-344), Samsun, 1994.
- YILMAZ, Cevdet, "Türkiye'de Kırsal Sanayinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri örneği", *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, (505-554), Samsun, 1995.
- YILMAZ, Cevdet, "Türkiye'de Kentsel Konut Sorunu ve Yurtdışındaki Vatandaşlarımızın Büyük Şehirleşme Probleminin Çözümüne Katkıları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 1, (475-494), Erzurum, 1995.
- YILMAZ, Cevdet, "Batı Avrupa'daki Türk İşçileri: Sorunlar ve Karşılıklı Beklentiler", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (Editör: A. A. Dikmen), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, (105 - 122), İmaj, Ankara, 2002.
- YILMAZ, Cevdet, "Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Tasarruf ve Yatırım Tercihlerinin Zamana ve Mekâna Bağlı Olarak Gelişim ve Değişimi", *İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri*, İstanbul Ticaret Odası, Yay. No: 2010-67, (Ed: R.D. Özbay-F. Solak-Y. Bulbul-G. Çelik), (641 -653), İstanbul, 2010.

Kaynak Kişiler:

- Tahir Özgen; 66 yaşında, 1970-1986 yılları arasında Almanya'da işçi olarak bulundu. 1986-2016 yılları arasında İstanbul - Türkel (Sinop) arsında otobüs şoförlüğü yaptı. Bağcılar'da yatırımcı olan gurbetçileri yakından tanıyor, biliyor.
- Bahattin Ünal; 58 yaşında, öğretmen, Bağcılar'da ikamet ediyor. Aile büyükleri Almanya'da. Onların Bağcılar'daki yatırımlarını ve bunları elde ediş süreçlerini en yakın tanığı.

Kaynaklar:

YILMAZ, Cevdet, "Türkiye'de Kırsal Sanayinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri örneği", *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, (505-554), Samsun, 1995.

YILMAZ, Cevdet, "Türkiye'de Kentsel Konut Sorunu ve Yurtdışındaki Vatandaşlarımızın Büyük Şehirleşme Probleminin Çözümüne Katkıları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 1, (475-494), Erzurum, 1995.

YILMAZ, Cevdet, "Batı Avrupa'daki Türk İşçileri: Sorunlar ve Karşılıklı Beklentiler", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (Editör: A. A. Dikmen), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, (105 - 122), İmaj, Ankara, 2002.

YILMAZ, Cevdet, "Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Tasarruf ve Yatırım Tercihlerinin Zamana ve Mekâna Bağlı Olarak Gelişim ve Değişimi", *İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri*, İstanbul Ticaret Odası, Yay. No: 2010-67, (Ed: R.D. Özbay-F. Solak-Y. Bulbul-G. Çelik), (641 -653), İstanbul, 2010.

Kentleşme ve Eğitim

Kentleşme, kırsal kesimde yaşayan insanların, şehirli kesimle aynı ya da daha fazla sayıda kentsel yaşama hakkı elde etmeye çalıştığı bir süreçtir. Bu süreçte, kırsal kesimden göç edenlerin, kentsel kesimde yaşamaya başlamaları, kentsel kesimdeki işsizlik, yoksulluk, sağlık sorunları gibi problemlerle karşılaşmaları, kentsel kesimdeki sosyal sorunların çözülmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Kentleşme süreci, sadece göçle sınırlı değildir, aynı zamanda kentsel kesimdeki sosyal sorunların çözülmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Kentleşme süreci, sadece göçle sınırlı değildir, aynı zamanda kentsel kesimdeki sosyal sorunların çözülmesi için önemli bir rol oynamaktadır.

Kentleşme süreci, sadece göçle sınırlı değildir, aynı zamanda kentsel kesimdeki sosyal sorunların çözülmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Kentleşme süreci, sadece göçle sınırlı değildir, aynı zamanda kentsel kesimdeki sosyal sorunların çözülmesi için önemli bir rol oynamaktadır.

